

Софийски университет "Св. Климент Охридски"

Исторически факултет

Катедра История на България

Елиза Валентинова Танева

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИЯ

България и Балканският пакт 1934 – 1941 г.

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление 2.2. История и археология
(Нова българска история /1878 – 1944 г./)

Научен ръководител: доц. д-р Валери Колев

София, 2021 г.

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на 6 юли 2021 г. от катедра „История на България“ към Историческия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Текстът се състои от увод, три глави, заключение и библиография — общо 317 страници.

СЪДЪРЖАНИЕ

- I. Обща характеристика на дисертационния труд
- II. Актуалност на темата
- III. Историографски преглед
- IV. Хронологична рамка на изследването
- V. Цел, задачи и методология на изследването
- VI. Понятиен апарат
- VII. Структура и съдържание на дисертационния труд
- VIII. Заключение
- IX. Резюме на приносите в дисертационния труд
- X. Списък на публикациите по темата на
дисертационния труд

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Темата „България и Балканският пакт 1934-1941 г.“ дава възможност да се проследи дейността на българската дипломация, както и мотивите на външно-политическата насоченост на българските правителства. Проблематиката, основаваща се на идеята за балкански съюз отново е в центъра на Европейския Югоизток в края на второто десетилетие на XX век. Тематиката за балканските конференции и Балканския пакт е основен аспект на външната политика на правителството на Демократическия сговор при министър-председателя Андрей Ляпчев. Управлението на кабинета поставя началото на целеустремена и добре обмислена линия на решително отстояване на българските национални интереси, което ясно проличава в хода на балканските конференции.

Дисертационният труд проследява замисъла на балканските конференции във времеви интервал

1930 - 1933 г., формирането на Балканския пакт (9 февруари 1934 г.) и взаимовръзката между България и Балканското съглашение от създаването му до неговата самоликвидация. Идеята за сближение, сътрудничество и взаимопомощ на държавите от Балканския полуостров е първоначалният стимул за реализиране на Балкански пакт между шестте страни в Югоизточна Европа. Само няколко години по-късно подтикът за основаване на цялостен балкански блок е заменен с военно обкръжаване на България от Югославия, Румъния, Гърция и Турция. Събитието от 9 февруари 1934 г. поражда множество въпроси от различен характер, на които научният труд се опитва да отговори. Факторите, които повлияват за осъществяването на Балканския пакт са многопластови, от балкански, европейски и световен характер. Настоящият труд се стреми да изясни и представи по възможно най-нагледен начин мотивите, и причините за основаването на Балканския пакт за да се уточни „изключването“ на България от създадения алианс.

Научният труд се базира на архивна документация от Централен държавен архив на Република България (ЦДА). Прегледани са четиринадесет фонда с непубликувани документи, сред които са Монархическия институт в България (1879-1946) – (ф. 3К), Дирекцията на вероизповеданията към МВРИ (1879-1944) - (ф. 166К), както и Министерството на външните работи и изповеданията (МВРИ) – (ф. 176К). Анализирана е и постъпилата информация от българските легации в странство, като най-активни се оказват легациите в Берлин (ф. 316К), в Берн (ф. 317К), в Цариград-Анкара (ф. 321К), в Атина (ф. 322К), в Тирана (ф. 325К), в Букурещ (ф. 327К), в Будапеща (ф. 364К), в Париж (ф. 382К) и в Прага (ф. 460К). Постоянната делегация при Обществото на народите (ф. 393К) допринася за документалното наследство на организацията на Балканския пакт, което от своя страна я прави изключително ценна за българските власти. От личните фондове, сведения за дейността на Балканския пакт се откриват във фонда на Никола Илиев Сакаров (1881-1943).

От публикуваната документация, докладите на българските делегати към балканските конференции са надеждни източници на сведения за българската кауза в периода 1930-1933 г., които ясно показват стремежите на българските правителства. От българската периодика са прегледани единадесет ежедневници, сред които са независими от политическата конюнктура издания, проправителствени вестници на различни партийни формации, както и издавания от МВРИ печатен орган на френски език „*La Bulgarie*“, преименуван през 1935 г. на „*La parole Bulgare*“. Обзорът от списанията допълнително осветлява хоризонта на балканските отношения. Безспорно най-значим в тази сфера е именно периодичното издание на Балканския пакт - „*Les Balkans: Revue mensuelle Albanie-Bulgarie-Grèce-Roumanie-Turquie-Yougoslavie*“, чийто първи броеве датират от началото на балканската инициатива през 1930 г. От запазените спомени, преобладаващо влияние имат дневниците на политици и делегати от балканските конференции. Публикуваните дневници на архитектите на Народния блок - Александър

Малинов и Никола Мушанов, както и на българските участници от балканските срещи - Петър Нейков и Андрей Тошев допринасят за конкретизиране на редица факти, и събития.

Използваната научна литература включва над 120 изследвания (монографии, статии и студии) на български, английски, френски, руски и румънски език.

II. Актуалност на темата

В съвременността проблематиката за Балканския пакт възбужда любопитството не само на професионално, интересуващите се от история лица, но и от българите, които желаят да „се докоснат“ до атмосферата на дипломацията, довела до сключването на Балканската антанта без участието на България, „най-балканската“ държава, поради централното ѝ разположение на Балканите. Моят интерес към посочената тема беше запален още при самото научаване за този балкански конфликт. Българската

историография засяга изключително скромно проблематиката за балканските конференции, което предизвика от моя страна желание към задълбочено изследване на посочената тема. Актуалността на научния проблем е налице и днес, тъй като българската история не предоставя търсените отговори на исторически събития от миналия век. Това, че близо осемдесет години след създаването на Балканския пакт, все още не е изяснена позицията на българските правителства към Балканската антанта ми повлия да се заема с проучването на българската дипломация и да се опитам да я представя по възможно най-обективен начин.

III. Историографски преглед

Българската историография не разполага с монографично изследване на посочената тема. Разбира се, мнозина историци споменават Балканския пакт в свои изследвания, но цялостен научен труд на тази тема досега не е публикуван. По научния проблем „*България и Балканският пакт 1934-1941 г.*“ най-

ранните позовавания са от края на седемдесетте години на XX век¹, но те засягат само образуването на Балканския пакт, без да отделят необходимото внимание върху балканските конференции, които представляват значим етап към формирането на Балканското съглашение. Монографиите на историци като Людмил Спасов², Людмил Петров³, Пламен Цветков⁴, Илчо Димитров⁵, Антонина Кузманова⁶ и

¹ Манчев, Кръстю., Валериан Бистрицки. България и нейните съседи : 1931-1939: Политически и дипломатически отношения. С., Наука и изкуство, 1978.

² Спасов, Л. България, великите сили и балканските държави 1933-1939г./изследване/. С., Габи-91, 1993.; Спасов, Л. Българо-съветски дипломатически отношения 1934-1944 г.:/монография/. С., Наука и изкуство, 1987.

³ Петров, Л. Проблеми на военната политика на България 1934-1939: /изследване/. С., Военно издателство, 1990.; Петров, Л. България и Турция 1931-1941. С., Иврай, 2001.

⁴ Цветков, Пламен. Европейските сили, Балканите и колективната сигурност 1933-1935: /изследване/. С., Изд. на БАН, 1990.; Цветков, П. Колективна сигурност или неутралитет: Средните и малките държави в европейската политика октомври 1935 - март 1938. С., Херон Прес, 1999.

⁵ Димитров, И. Българо-италиански политически отношения 1922-1943. С., Тилиа, 1996.

⁶ Кузманова, А. Балканската политика на Румъния (1933-1939). С., Изд. на БАН, 1984.

Кръстьо Манчев⁷ са едни от първите, които отразяват събитието от 9 февруари 1934 г.

През седемдесетте и осемдесетте години на ХХ век научни статии за балканския блок публикуват, и авторите Валериан Бистрицки⁸, Хр. Данева-Михова⁹, и Здравка Мичева¹⁰. По това време излизат и две статии на А. Кузманова¹¹, които допълнително осветляват междубалканските отношения.

Чуждестранната историография отпечатва редица изследвания, които конкретизират и

⁷ Манчев, Кръстьо. Югославия и международните отношения на Балканите 1933-1939. С., Изд. на БАН, 1989.

⁸ Бистрицки, В. За българската външна политика през тридесетте години (1931-1938) - В: сборник Външната политика на България 1878-1944, С., 1978.

⁹ Данева-Михова, Хр. Международната обстановка през лятото и началото на есента на 1933г. и подготовката на Балканския пакт - В: България и европейските страни през ХІХ-ХХ век, 1975.

¹⁰ Мичева, З. Балканският пакт - В: Исторически преглед, 1971, № 4.; Мичева, З. Малката антанта и българо-югославските отношения (1920-1938) – В: Великите сили на Балканите в ново и най-ново време, 1985.

¹¹ Кузманова, А. Основни тенденции в Балканската антанта (февруари 1934 – септември 1939 г.) – В: Векове, 1975, № 3.; Кузманова, А. Румъния и участието на Балканската антанта в общоевропейската политика (1934-1936) – В: Studia Balcanica, 1979, № 14.

илюстрират формирането на Балканския пакт. Само две години след образуването на пакта се публикува научното изследване на Р. Кернер и Х. Хауърд „*The Balkan Conferences and the Balkan Entente, 1930-1935 : A study in the recent history of the Balkan and Near Eastern peoples*“¹², което е принос за англоезичната литература. Две години по-късно излиза и трудът на Б. Костов „*La Bulgarie et le Pacte Balkanique*“.¹³ В началото на четвъртото десетилетие на XX век авторът Т. Гешков също представя балканското дело в „*Balkan union : A road to peace in Southeastern Europe*.“¹⁴, а през 1966 г. се отпечатва и краткото издание на руски език на автора И. Кашкин.¹⁵ За написването на настоящия труд използвах и монографиите на румънския историк Е. Кампус, който

¹² Kerner, Robert., Howard, H. The Balkan Conferences and the Balkan Entente, 1930-1935 : A study in the recent history of the Balkan and Near Eastern peoples. Berkeley., Univ. of California Press., 1936.

¹³ Kostov, Boris. La Bulgarie et le Pacte Balkanique. Paris, Ed. Jel., 1938.

¹⁴ Geshkoff, Theodore. Balkan union : A road to peace in Southeastern Europe. New York, Columbia Univ. Press, 1940.

¹⁵ Кашкин, И. Балканские конференции (1930-1934 гг.). М., 1966.

познава изключително добре тематиката за Балканската антанта. През седемдесетте години на XX век авторът публикува изследване за Балканския пакт на румънски език, а на английски език излиза общ труд за Малкото и Балканското съглашение.¹⁶

През втората и третата декада на XX век в Европа, и в частност на Балканите е разположен антиревизионистичния блок на Малкото съглашение (Румъния, Югославия и Чехословакия). Научният проблем за Балканския пакт е свързан и с проблема за Малкото съглашение. През 1934 г. Организационната структура на Балканската антанта взема за пример модела от Малкото съглашение. За развитието на Малката антанта през двадесетте години на XX век, съм използвала историческите трудове на руския автор А. Язькова и на унгарския историк Магда Адам.¹⁷

¹⁶ Campus, E. Întelegerea balcanică. Bucuresti, Acad. RSR, 1972.; Campus, E. The Little Entente and the Balkan Alliance. Bucuresti, Acad. RSR, 1978.

¹⁷ Язькова, А. Малая антанта в европейской политике 1918-1925 г. М. Изд. Наука, 1974.

Чуждоезикови официални документи по научния проблем „България и Балканският пакт 1934-1941“ има поместени в труда на гръцкия историк Янис Мурелос.¹⁸ Под формата на приложение е публикувана документация, предимно от френските архиви. Подобно добавяне на официални документи се открива и в изданието на Албер дьо ла Прадел „Модерният мир (1899-1945) от Хага до Сан-Франциско“.¹⁹

От чуждоезиковите статии и студии на английски, и френски език благотворно влияние върху моята изследователска дейност оказаха именно публикациите от седемдесетте години на XX век - „*La France, la Petite Entente et la Bulgarie (1933-1934)*“²⁰,

Adam, Magda. *The Little Entente and Europe 1920-1929*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993.

¹⁸ Mourellos, Y. *Fictions et réalités: La France, la Grèce et la stratégie des opérations périelles dans le Sud-Est Européen: 1939-1940*, Thessaloniki, Inst. for Balkan Studies, 1990.

Мурелос е френски възпитаник, завършва научните си степени във Франция. В момента е преподавател (професор) в Гърция.

¹⁹ Pradelle, A. d. *La paix moderne (1899-1945) de La Haye a San-Francisco : Tableau d'ensemble avec la documentation correspondante*. Paris. Ed. Intern., 1947.

²⁰ Vassilev, V. *La France, la Petite Entente et la Bulgarie (1933-1934)*. – In : *Studia Balcanica*, 1975, № 9.

„Le probleme de la securite dans le Sud-Est europeen de l'entre deux guerres. A la recherche des origines du Pacte balkanique de 1934.“²¹, „La place du pacte balkanique de février 1934 dans la politique extérieure française.“²², и „La diplomatie française et la préparation du pacte balkanique (1934).“²³ Посочените исторически издания наблягат по-осезаемо на организационния процес за изграждане на Балканския пакт.

IV. Хронологична рамка на изследването

Хронологичната рамка на темата обхваща балканските конференции, сключването на Балканския пакт, както и взаимовръзката между България и Балканското съглашение. Поставеният, още в заглавието времеви и географски диапазон има

²¹ Svolopoulos, C. Le probleme de la securite dans le Sud-Est europeen de l'entre deux guerres. A la recherche des origines du Pacte balkanique de 1934. – In *Balkan Studies*, 1973, № 2.

²² Renouvin, P. La place du pacte balkanique de février 1934 dans la politique extérieure française. - In : *Studia Balcanica*, 1975, № 9.

²³ Daneva-Mihova, Ch. La diplomatie française et la préparation du pacte balkanique (1934). – In : *Studia Balcanica*, 1975, № 9.

своята логическа обосновка. Долната хронологична граница е Първата балканска конференция, която се провежда в Атина през есента на 1930 г. Балканските конференции представляват източник на надежди на българските министър-председатели за изход от международната изолация като непосредствен резултат от едно бъдещо балканско споразумение. Горната граница на изследването е 1941 г., когато се разпада Балканският пакт в разгара на започналата Втора световна война, която води до ново прегрупиране на Балканския полуостров. В началото на военния конфликт страните-членки на Балканския пакт и България обявяват своя неутралитет, и се придържат към избягване, и ненамеса във военните действия, и пренасянето им на Балканите. В началото на 1941 г. става ясно, че е невъзможно да се създаде „неутрален балкански блок“, който да понесе удара и да служи като единен военен съюз срещу Третия Райх. Официално България се включва на страната на Тристранния пакт на 1 март 1941 г., когато правителството на Богдан Филов го подписва във Виена. По този начин изследването дава възможност

да се проследи цялостната концепция за Балканския пакт, включваща идеи, проекти, реализация и разформироване на балканския блок.

V. Цел, задачи и методология на изследването

Целите на научния труд са представени в две хронологични линии. Първата цел е да се изследва цялостния цикъл на провежданите балкански конференции (1930-1933 г.) за да се установи развитието, дейността и резултатите от балканската инициатива. Втората цел е да се проследи развитието на организацията на Балканския пакт за да се разкрие взаимовръзката между България и страните от Балканското съглашение в периода 1934-1941 г.

Задачите на научното изследване са формулирани в няколко аспекта. Дисертацията си поставя като първа задача да проучи проблематиката, свързана с провеждането на балканските конференции, което дава насока за задълбочен анализ върху развитието, дейността и резултатите от

балканските срещи (1930-1933 г.). Поставянето на посочената задача позволява да се разработи проблематиката за балканските конференции и да се наблегне на същността на участието на българската делегация. Балканските конференции, проведени в Атина, Истанбул, Букурещ и Солун в началото на третото десетилетие на XX век са пътят към сключването на Балканския пакт. В основата на разглеждания проблем се поставят балканските срещи, тъй като представляват есенциален етап, довеждащ до окончателното оформяне на пакта.

Втората задача на изследването е свързана с цялостно, детайлно представяне на научния проблем. Акцентът се поставя изцяло върху Балканския пакт от 9 февруари 1934 г. Задачата осигурява възможност да се разкрие същността на подписаното Балканско съглашение, за което първоначално е необходимо да се проучи и да се определи значимостта на българо-югославското сближение, и международните отношения, непосредствено влияещи за основаването на балканския блок. Основната задача тук е да се

разкрийт факторите, довеждащи до оформянето на договореностите на Балканския пакт. По този начин се обосновават и категоризират причините за разделяне на Балканския полуостров като сфера на Балканския пакт, и „изключени“ страни от военно-политическия съюз като България, и Албания.

Третата задача от научното изследване е най-многопластова и предопределя да се определи мястото на България в балканския проблем. След сключването на Балканския пакт, правителството на Народния блок с министър-председателя Никола Мушанов запазва своята линия на самостоятелност, необвързаност и мирно уреждане на всички спорни въпроси, което довежда до окончателното формиране на Балканската антанта без участието на България. За да се проучи взаимовръзката между България и Балканския пакт е необходимо да се разкрие същността на балканските срещи, провеждани ежегодно, понякога дори ежемесечно, в периода 1934-1940 г. В посочения времеви интервал се осъществяват серия от балкански срещи. Уставът на

Балканския пакт предвижда свикването на редовни и извънредни съвети, които позволяват страните-членки на Балканското съглашение да поддържат контакт, и да съгласуват своята политика. Едва след като се разработи обстойно тази тематика и се проучи тяхното естество, характер, както и взетите решения, с тяхна помощ може да се анализира отношението на българските правителства към Балканския пакт.

Методологията на научната теза е характерна за историческите изследвания. Подходът към научното изследване е хронологично-тематичен или така нар. смесен. Използваните методи са от различно естество – анализ, синтез, историческо сравнение, индукция и дедукция.

VI. Понятиен апарат

След 9 февруари 1934 г. се използват няколко термина за дефиниране на новата балканска комбинация. При Малката антанта, наименованието на съюза е привнесено, докато при балканския блок е

предварително обсъдено. В обръщение влизат понятията – Балкански пакт, Балканска антантата, Балканско съглашение, балкански алианс, балкански блок, балканско споразумение и балкански съюз. Посочените названия се използват като синоними и присъстват в архивната документация, като последният термин се употребява най-рядко, най-вероятно за да не се прави аналогия с Балканския съюз от 1912 г. Асоциацията с Антантата или Съглашението от Първата световна война е потвърждение на външно-политическия наклон на новия блок. В хода на балканските конференции (1930-1933 г.) се дискутира и образуването на балканска федерация, но става ясно, че до подобна организация в Европейския югоизток не се стига. Терминът „балканска федерация“ се употребява единствено преди образуването на Балканския пакт. На 14 февруари 1934 г. гръцкият външен министър Максимос изпраща до българското правителство тричленния договор на френски език като „Pacte d'Entente Balkanique“, но

думите „pacte” и „entente“²⁴ имат повече от едно значение, и това е една от основните причини да възникнат толкова названия за балканската комбинация от 9 февруари 1934 г.

VII. Структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертацията включва увод, три тематично обособени глави, които конкретизират научния проблем, заключение и библиография.

В увода на дисертационния труд са описани основните мотиви за избора на тема, главните цели, задачи и приложената методология. Направен е историографски обзор на документалното наследство по посочената тема, както и на научната литература.

Първата глава „*От Локарно към балканските конференции 1930-1933 г.*“ е базата върху, която се

²⁴ „entente“ се превежда като смисъл, значение, разбиране, вещина, разбирателство, съгласие, сговор, споразумение, съглашение и спогодба, а „pacte” се превежда като пакт, договор, съглашение и споразумение.

формира научното изследване. Четирите балкански конференции са пътят към Балканския пакт, затова се отделя особено внимание върху хода на балканските срещи в периода 1930-1933 г. Конференциите дават възможност да се проследи цялостното развитие и създаване на балканския блок от 9 февруари 1934 г. При изследването на балканските конференции се обръща специално внимание на българското участие и на същността на провежданите срещи. Първата глава е разработена и представена в пет параграфа, които са разделени по предмет на изследването. В първия параграф „Замисълът на Балканското Локарно“, фокусът се насочва към предисторията на балканското дело от средата на двадесетте години на XX век. Именно по това време, в междувоенния период започват първите опити за постигане на балканско споразумение между България, Румъния, Югославия, Гърция, Турция и Албания. След сключването на Локарнските споразумения от октомври 1925 г., възниква възможността и идеята за образуване на Балканско Локарно, което да служи като елемент на колективната сигурност. Малко по-късно става ясно,

че проектите визират създаването на Балкански пакт. Предисторията на балканската инициатива се явява въвеждащ етап, започващ от международните отношения след Първата световна война и присъства в дисертационния труд, тъй като се отразява непосредствено, и върху Балканския полуостров, като засяга неговия ареал и организация.

Останалите четири параграфи са озаглавени по възходящ ред, което от своя страна улеснява читателя, тъй като се акцентира диференцирано върху всяка балканска конференция. Свикването на балканските срещи в Атина (1930 г.), Истанбул (1931 г.), Букурещ (1932 г.) и Солун (1933 г.) представляват есенциален етап към реализирането на Балканския пакт, тъй като разкриват замисъла, хода и междубалканските отношения в началото на третото десетилетие на ХХ век. В процеса на изграждане на пакта се обособява и дейността на шестте комисии, които илюстрират активността на балканските делегации. Изложението разглежда в синтезиран вид подготвителния етап за организиране на Балканите

чрез детайлно описание на едни от най-интригуващите външнополитически събития от третото десетилетие на XX век.

Втората глава е озаглавена *„Преговорите за формиране на Балканския пакт и еволюцията на новия балкански блок до края на 1934 г.“* и дава ясна насока на развитие на балканския проблем. Регионалният принцип не е спазен, което от своя страна повлиява Югоизточна Европа да бъде разделена на „включени“ и „изключени“ държави от Балканския пакт. Първоначалното лансиране на девиза „Балканите за балканците“ се оказва, че не успява да бъде обединителен център, което се явява следствие от края на Първата световна война. Всеизвестно е, че Версайската система разделя балканските страни на победители и победени, което е допълнително подкрепено, и с двустранни балкански ангажменти към страни от Югоизточна, Централна и Западна Европа. Малката антанта, основана през 1920-1921 г. на базата на двустранни договори се явява фактор при създаването на Балканския пакт. Още от

основаването си Малкото съглашение се насочва към разширяване и към Балканския полуостров. Съюзът от 30 октомври 1930 г. между Турция и Гърция, регламентиран допълнително на 16 септември 1933 г., също е ключов фактор, оказващ своето въздействие върху Югоизточна Европа. В началото на тридесетте години на XX век Балканският полуостров, мотивиран да постигне подобрене в политическа, икономическа, културна и социална сфера се оказва пълен с висящи въпроси и противоречия между страните от региона. Изследването обръща внимание на ролята на балканските двустранни споразумения, които влияят непосредствено за формирането на Балканския пакт, както и на всички фактори довели до акта от 9 февруари 1934 г.

Посочената тематика е обособена в осем параграфа, които дефинират детайлно, разглежданото балканско явление.

1. Българо-югославското сближение и международните отношения

/от есента на 1933 г. до подписването на Балканския пакт/

Българо-югославското сближение се приема като сериозна гаранция за изграждане на Балканския пакт, който да се противопостави на разпространението на германската експанзия в Югоизточна Европа и да бъде надеждна бариера срещу засилващото се съветско влияние на Балканите. Още през пролетта на 1933 г. Франция инициира с дипломатически средства потребността от сближение между България и Югославия. Научният труд се спира върху предложенията, отправени на 30 октомври 1933 г. и 27 януари 1934 г. към България, целящи „включване“ в един антиревизионистичен блок, както и на европейските фактори, довели до бързото балканско групиране.

2. Прелиминарният проект и тайните протоколи

Прелиминарният (предварителният) проект за Балкански пакт е известен още от Третата балканска конференция, проведена през есента на 1932 г. Букурещката среща приема проекта за пакт, без

България да е дала своето съгласие и одобрение. На следващата балканска конференция (1933 г.) българската делегация приема условно проекта. Само няколко месеца по-късно се оказва, че проектът не задоволява балканските страни, което от своя страна довежда до сключване на Балкански пакт с тайни анекси. В тази част от дисертационното изследване се проследява дейността на балканските делегации за приемане на проект за Балкански пакт и се прави анализ на подписаните документи, които разкриват коренно изменение на балканската позиция.

3. Великите сили за Балканската антанта – съгласие или противоречие

Позицията на Франция, Великобритания, Италия, Германия, Съветския съюз и Съединените американски щати рефлектира върху организацията на Балканския пакт, което от своя страна задължава да се наблегне в научния труд, и на тяхното отношение към страните от Югоизточна Европа. Изложението се спира и на централноевропейските страни (Полша и Чехословакия), които допринасят за изясняване на

антиревизионистичния характер на Балканското съглашение.

4. Балканската позиция

Възгледите и становищата на страните-членки на Балканския пакт са в центъра на балканския диалог в края на 1933 г. и началото на 1934 г. Разбира се, отчетена е и позицията на албанското правителство, въпреки неговото „отсъствие“ от Балканското съглашение. Финалната част се позовава и на ратификацията на Балканската антанта. Необходимо е да се отбележи цялостното развитие на процеса за изграждане на балкански блок, който преминава през тежки усложнения, следствие от анкарската и атинската условна ратификация на пакта от 9 февруари.

5. Българската теза

Този параграф проследява българската позиция спрямо евентуално сключване на Балкански пакт. Българският избор е следствие от съдържанието на предложените проекти в края на 1933 г. и началото

на 1934 г. След като пактът се подписва от четирите, съседни на България държави, правителството на Народния блок решава да участва в Атинския съвет на Балканското съглашение през март-април 1934 г. за да се дискутира балканската ситуация с всички страни от региона. Дипломатическата мисия на министър-председателя Никола Мушанов също се проучва, тъй като е част от българската защита на неприсъединяване към блокове, гарантиращи завареното статукво.

6. Балканско съглашение без България - нови изпитания за българската дипломация

Локарнският всеобщ конгрес за мир от началото на септември 1934 г. поставя началото на ракурс за въвеждане на Локарнските споразумения от 1925 г. в по-широк мащаб. В изложението се отбелязва и позицията на Балканския пакт спрямо извършения в Марсилия атентат, както и балканската среща в турската столица, проведена в периода 30 октомври – 2 ноември 1934 г. Параграфът завършва със сключването на първите военни конвенции в рамките

на Балканския пакт и отстояваната линия от българското правителство на непотвърждаване на несправедливото статукво, което обрича на неуспех включването на България в Балканската антанта.

В третата глава *„Българската дипломация и Балканската антанта 1935-1941 г.“* периодизацията следва международните събития, които повлияват на организационния процес на Балканския пакт. Постоянните съвети, наричани още и конференции на Балканското съглашение обсъждат настъпилите изменения в международните отношения, което предопределя включването в съдържанието на дисертационния труд на част от европейските и световните явления, които оказват своето непосредствено въздействие върху балканския блок. Едва след анализирането на решенията на Балканския пакт е възможно да се проследи взаимовръзката между България и Балканската антанта. Страните-членки на балканския блок провеждат и генералщабни конференции, върху които научният труд обръща особено внимание. Тясното сътрудничество между

Югославия, Румъния, Гърция и Турция се явява стратегически фактор на Балканския полуостров, с който България е принудена да се съобрази, и успява да избегне евентуална атака от страна на балканския блок. Геополитическото положение на Балканският пакт разкрива неговата роля като военно отбранителен съюз, поддръжник на френската система за колективна сигурност. С основание може да се твърди, че алиансът се активизира още от основаването си. Първите военни конвенции в рамките на организацията датират от 1934 г., а цялостното военно оформление на блока продължава до последната генералщабна конференция, която се състои през 1938 г. Образуваният военен обръч около България не спира своите опити за интегриране на българската държавност в Балканското съглашение, което се проследява в последната глава на изследването.

Първият параграф от третата глава акцентира върху конференцията от Стреза, проведена през април 1935 г. и анализира решенията ѝ, които по своята същност са ревизия на част от постановленията на

Ньойския мирен договор от 27 ноември 1919 г. Позицията на Франция в началото на третото десетилетие на XX век се следи внимателно от страните-членки на Балканското съглашение, които незабавно призовават за свикване на Постоянни съвети за да се обсъди международната обстановка. Препоръката от Стреза постановява да отпаднат военните ограничения, предвидени в Ньойския, Трианонския и Сен-Жерменския мирен договор, което от своя страна провокира всеобщо недоволство в държавите-членки на Балканския пакт. Въпросът с българското въоръжаване е предмет на дискусиите с Италия. В края на 1935 г. става ясно, че Балканското съглашение се засилва, подписват се допълнителни военни конвенции, които показват действителната същност на балканския алианс.

Вторият параграф се фокусира върху натиска от началото на 1936 г. за подписване на Балканския пакт и от страна на България по време на престоя на цар Борис III в Париж, Лондон и Белград. Дискусиите от февруари 1936 г. между цар Борис III и

председателя на френската република Лъобрьон, както и с главния секретар на Министерството на външните работи Леже предизвикват коментари в различни френски ежедневници. Особено внимание се обръща и на конференцията в Монтрьо (юни-юли 1936 г.), която допринася за ревизията на следвоенните мирни договори, което получава положителна оценка от българското правителство. В хода на изложението се проследява и военното засилване на Балканския пакт.

Третият параграф извършва основен преглед на българо-югославското сближение, което довежда до подписването на така наречения „Вечен мир“ между Кралство Югославия и Царство България. Инициативата за подобно сближение датира още от есента на 1933 г. и е иницирирана от Франция. Настъпва известно разведряване в отношенията между Белград и София след 24 януари 1937 г., но реакцията на Постоянния Съвет на Балканския пакт обозначава новоподписания пакт с второстепенна значимост спрямо ангажиментите на Белград към

Балканското съглашение. Лаконичността на българо-югославския пакт довежда до многобройни слухове за устно споразумяване между държавните ръководители на България и Югославия. В изложението се уточнява, че договорът от 24 януари 1937 г. се приема едновременно като опит на Балканския пакт да привлече България към френската система от съюзи, но и като аванс към правителството на Г. Кьосеиванов да преориентира външната политика на Царство България към Балканския пакт.

Четвъртият параграф отделя специално внимание върху Солунското споразумение от 31 юли 1938 г., което е пряко следствие от Стрезката конференция. Великите сили (Великобритания, Франция и Италия) вече са изработили своето официално становище още през април 1935 г., но Лондон не желае да се намесва пряко в балканските дела, което предопределя решенията от Стреза да се въведат чрез посредническата роля на Балканския пакт. По това време, според устава на балканския блок, Гърция е председател на Балканското

съглашение и затова тя е ангажирана да води преговорите между Балканския пакт, от една страна, и България, от друга страна. Спогодбата между България и Балканското съглашение урежда фактическото положение и легитимира българското въоръжаване. Проследява се и отзвукът от Солунската спогодба, като се анализират печатните издания в Балканския полуостров и в Западна Европа.

Петият параграф разработва концепцията за основаване на „неутрален балкански блок“, което по своята същност е пореден опит за интегриране на България в Балканския пакт. Двата проекта за организиране на балканската сигурност са в основата на балканските дискусии през есента на 1939 г. От началото на 1939 г. става ясно, че организацията на Балканския пакт върви по установен ред, по традиция през февруари страните-членки на Балканското съглашение провеждат Постоянен съвет. През с. г. започват да се разпространяват и съмнителни слухове за отслабване на балканския блок, което поражда по-целестремена офанзива за създаване на цялостен

„неутрален блок“ в Югоизточна Европа. Изложението онагледява междубалканските отношения, както и реакциите на балканските държави от призива за съюзяване и групиране на Балканите под патронажа на Италия.

Последният параграф проследява балканската конференция от февруари 1940 г., както и събитията, които повлияват на облика на Балканския пакт. Крайовската спогодба от 7 септември 1940 г. се явява нарушение на регламента на балканския блок, тъй като принципът за статуквото не е спазен (чл. 1 от Балканския пакт). Извършен е прецедент за промяна на българо-румънската граница, което е посрещнато с възторженост сред българската общественост. Букурещ няма как да продължи своето членство в Балканския пакт, още същия месец, поради политически и икономически обвързвания с Оста, Румъния напуска Балканското съглашение. Изложението уточнява опитите на пакта между трите, оставащи страни да сработи, като фиксира основните причини за самоликвидацията на балканския алианс.

VIII. Заключение

Сключеният политико-военен съюз между четирите подписали го държави с основание се приема за заплаха срещу териториалната цялост на българската държавност. За целия период на своето съществуване Балканският алианс не изпълнява сключените военни конвенции, които са насочени срещу България, тъй като адаптивността на българските правителства към международната обстановка се оказва доста добра. Коалиционният кабинет на Н. Мушанов, следван от правителствата на следдеветнадесетомайския преврат успяват умело да балансират. Целта на безпартийното правителство на Кимон Георгиев е Балканското съглашение да не влезе в ход, т. е. да се ограничи активното влияние на пакта върху страни, които не участват в балканския блок. България официално не слага подписа си под Лондонската конвенция за агресора, но приема Закон за безопасността на държавата за да предотврати евентуално мобилизиране срещу Царство България.

Многобройни са опитите за приобщаването на България към Балканското съглашение. На 9 февруари 1934 г. България е неутрализирана от своите балкански съседи, а ограничените средства за привличане на страната ни към балканската организация се оказват недостатъчни. България търси възможности за пробив в Балканския пакт, което проличава ясно по време на балканската среща в края на март – началото на април 1934 г. Стоицизмът на българските власти е напълно оправдан, предвид съдържанието на договореностите към Балканската антанта.

Рокадата на три български правителства през януари, април и ноември 1935 г. не довежда до промяна в следваната от българската власт политика към Балканския пакт. Министър-председателите ген. Пенчо Златев, Андрей Тошев и Георги Кьосеиванов остават верни на следваната линия от кабинета на Народния блок на неучастие в балканския алианс, но същевременно на съобразяване с геополитическия фактор в Югоизточна Европа.

Инициативата за балканска солидарност и сътрудничество преминава по своя еволюционен път и постига реализирането на балкански военен алианс, насочен срещу България. Политическата конюнктура не позволява българското правителство да подпише Балканския пакт, тъй като са налице редица препятствия по пътя към включването на Царство България в замисления проект. България не се интегрира в Балканския пакт, но води паралелна политика. Същевременно Балканската антанта не изпълнява първоначалния замисъл на балканските конференции за сътрудничество в шест направления.

Метаморфозата на Балканския пакт е налице, от първоначалните проекти и идеи за мир, сътрудничество и сближение между шестте балкански страни се достига до сключване на военни конвенции срещу България. Военната област се оказва най-желана, въпреки че се лансира единствено като взаимно подпомагане на балканските конференции в периода 1930 - 1933 г. Балканският алианс преминава през редица изпитания, които са следствие от

международната конюнктура и самоликвидацията се явява последица именно от развитието на световните събития. Началото на Втората световна война е ново, поредно изпитание за стабилността на балканския блок, но в разгара на военните действия Балканският пакт не получава поддръжка от Запада, а за отпор срещу Третия Райх няма реална сила за съпротива. Българският неутралитет от 15 септември 1939 г. на правителството на Г. Къосеиванов ясно постановява, че България няма да се намеси във военния конфликт. Неочакваният обрат в гръцко-италианската война през есента на 1940 г. довежда до намесата и на Вермахта, а подписването на Тристранния пакт от министър-председателя Б. Филов се приема като „по-малкото зло“. Самоликвидацията на балканския блок доказва неговата слабост в световен мащаб.

Българската политика към провеждането на балканските конференции и сключения Балкански пакт е последователна и неизменна до ликвидацията на блока. От управлението на Демократическия сговор до кабинета на Богдан Филов не се открива изменение

на българската позиция към организацията на Балканската антанта. Всички министър-председатели през времевия интервал 1930-1941 г. (Андрей Ляпчев, Александър Малинов, Никола Мушанов, Кимон Георгиев, Пенчо Златев, Андрей Тошев, Георги Къосеиванов и Богдан Филов) поддържат една и съща теза – непризнаване на установените граници и неприсъединяване към организацията на Балканското съглашение, след 9 февруари 1934 г. Рокадите на министерските съвети са поредната гаранция за твърдостта и стабилността на следваната политика от Царство България.

Очакванията на страните-членки на Балканския пакт в началото на Втората световна война са блокът да продължи своето съществуване поне до 1948 г. Надеждите на четиристранния алианс не се оправдават. Балканската антанта се задържа като военна структура и гарант на мирните договори от Версайската система едва седем години. Първоначалните настоявания на Титулеску пактът да бъде за вечни времена също се оказва една химера.

Твърде усложненото записване на продължителността на пакта, също не успява да допринесе за неговата безсрочност. Депутатът от XXIII ОНС Атанас Буров се оказва прав сравнявайки Балканския пакт с едно „недоносче“ в Народното събрание още през 1934 г.

IX. Резюме на приносите в дисертационния труд

1. За първи път се проучва същността и дейността на балканските конференции (1930-1933 г.) от българската историография.
2. В хода на изследването се доказва зависимостта между редовните и извънредните сесии (конференции) в периода 1934-1940 г. на Балканския пакт и международните отношения. Цялостният цикъл на провежданите конференции на Балканското съглашение (1930-1940 г.) разкрива трансформационния процес на балканския блок.

3. Разработена е нова концепция за Балканския пакт чрез изследване на специфичните взаимовръзки между България, Балканския пакт и международните отношения.
4. Факторите, които влияят за учредяването на Балканския пакт са от балкански и европейски характер.
5. В периода 1934 г. - 1941 г. е налице „съгласувано съжителствуване“ на България с Балканския пакт, тъй като в посочения времеви интервал подписаните военни конвенции не се изпълняват и се предотвратява мобилизирането на Балканската антанта срещу Царство България.
6. От подготвителния етап на създаване на балканския блок до самоликвидацията на Балканския пакт продължават опитите за интегриране на България към Балканското съглашение.

**Х. Списък на публикациите по темата на
дисертационния труд**

1. Прелиминарният проект и Балканският пакт – *(под печат)* В: сборник от Третата обща докторантска конференция 2020 г.
2. Колективна сигурност – Локарно. – В: „Млади изследователи“ сборник от Втората обща докторантска конференция, том 3, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С., 2019. с. 78-88.
3. Участието на Андрей Тошев в балканската политика в началото на третото десетилетие на XX век – В: сборник „Кюстендилски четения`24 Памет и забрава в историята“, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С., 2019. с. 169-177.

4. България и конференцията в Монтьо 1936 г. - *(под печат)* В: списание „История“

5. Българо-турските отношения и Балканската антанта (1934 г.) - *(под печат)* В: сборник „България и Балканите през XX век: външна политика и публична дипломация“